

ІННОВАЦІЇ В ОСВІТІ

DOI 10.33930/ed.2019.5007.42(10-12)-8

УДК 37. 017. 172.1.03.371

**РОЛЬ ОСНОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ЕТИКИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У
ФОРМУВАННІ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ**
*THE ROLE OF THE BASIC VALUES OF THE ETHICS OF RESPONSIBILITY
IN THE FORMATION OF ENVIRONMENTAL EDUCATION***Н. В. Анацька,
І. А. Кравченко,
В. Б. Пенюк**

Актуальність теми дослідження зумовлена однією з найбільш драматичних проблем сьогодення – здатністю людства до виживання в умовах, коли прогрес у сфері високих технологій призводить до збільшення масового споживання, перенаселення Землі, зменшення біорізноманіття, знищення лісових насаджень, забруднення великих і малих рік. Воєнні дії можуть призвести до глобальної ядерної катастрофи, а відтак все це та багато інших негараздів посилюють тиск на природу. Людство сьогодні як ніколи потребує утвердження нових ціннісних, моральних орієнтацій, зокрема у формуванні екологічного виховання, а в іншому разі воно ризикує загинути в глобальній екологічній катастрофі. Отже, будь-які дослідження з питань збереження буття мають наукову новизну.

Постановка проблеми. Стала очевидною необхідність пошуків нових ціннісних орієнтацій та морально-етичних норм регуляції суспільства, обговорення цих проблем перемістилось в площину етики відповідальності як етики майбутнього.

Визначено, що найбільшого значення набувають екологічні принципи, свідомо обрані людиною як екологічні цінності та ідеали, які стають основою її екологічної свідомості і переконань, що в подальшому переходить в екологічно доцільну поведінку у виробничій діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішення сучасних проблем важко уявити без звернення до етики відповідальності, філософії моралі. Публікації на цю тему маємо у Г. Йонаса. Він створює матеріальну онтологічну

Urgency of the research is due to one of the most dramatic problems of the present - the ability of humanity to survive in an environment where advances in high technology have led to increased mass consumption, overpopulation of the Earth, declining biodiversity, destruction of forest plantations, pollution of large and small rivers. Military action could lead to a global nuclear disaster, so all this and many other issues are increasing the pressure on nature. More than ever before, humanity needs to affirm new values, moral orientations, and, in particular, the formation of environmental education, otherwise, it risks perishing in a global ecological catastrophe.

Target setting. The need to find new value orientations and moral norms for the regulation of society became apparent and the discussion of these issues shifted to the ethics of responsibility as an ethics of the future.

The most important are ecological principles, consciously chosen by man as ecological values and ideals, which become the basis of his ecological awareness and beliefs, which later translate into environmentally appropriate behaviour in production activities.

Actual scientific researches and issues analysis. The solution to contemporary problems is difficult to imagine without reference to the ethics of responsibility, and the philosophy of morality. There are publications on this

етику цінностей, де буття і його збереження посідає центральне місце. Парадигму збереження буття підтримують А. Шопенгауер, А. Швайцер, Т. Майер. Проблеми взаємодії етики і науки висувують О. Геффе, Р. Гольфельд, Й. Рау та інші. Українські філософи пропагують принципи відповідальної політики, екологічного виховання це – В. Гур, А. Єрмоленко, З. Самчук, М. Кисельов та інші. Але не зважаючи на вагомий внесок філософів, питання екологічного знання, етики майбутнього для екологічного виховання завжди потребують розгляду.

Постановка завдання. Показати необхідність етики відповідальності та її методологічних засад в екологічній освіті. Розглянути становлення екологічного виховання на засадах етики відповідальності, які мають вплив на формування життєво-ціннісних орієнтацій сучасної людини. Усвідомити, що прийдешнє людства залежить від того, чи виявить воно солідарну відповідальність та екологічно доцільну поведінку для збереження життя на нашій планеті.

Виклад основного матеріалу. У статті розглянуто внесок основних цінностей етики відповідальності як етики майбутнього на формування екологічного виховання. Показано, що у рамках сучасної освіти екологічне виховання – важливий аспект у становленні екологічної свідомості, а отже вся освіта має бути екологічною, при цьому етика відповідальності створює нові цінності для збереження людського буття в теперішньому і майбутньому.

Висновки. Глобальні екологічні проблеми можна розв'язати лише системно. Різні епохи по-різному визначали екологічні знання, а відтак необхідно знати їх філософські основи, щоб окреслити внесок в екологічне виховання. А відтак проблема полягає в тому, щоб цьому процесу надати соціально-гуманістичного спрямування, адже вирішення сучасних екологічних проблем важко уявити без звернення до етики відповідальності як етики майбутнього.

subject by G. Jonas. He creates a material ontological ethics of values where being and its preservation are central. The paradigm of preservation of being is supported by A. Schopenhauer, A. Schweitzer, and T. Meyer. O. Geffe, R. Goldfeld, J. Rau, and others put forward the problems of interaction between ethics and science. Ukrainian philosophers promote principles of responsible politics, and environmental education - V. Gur, A. Yermolenko, S. Samchuk, M. Kiselev, and others. But despite the weighty contribution of philosophers, and questions of ecological knowledge, the ethics of the future of environmental education always need to be addressed.

The research objective. Highlight the need for an ethics of responsibility and its methodological foundations in environmental education. To consider the formation of environmental education based on the ethics of responsibility, influencing the formation of the vital-value orientations of the modern man. To recognize that the future of mankind depends on them exercising solidarity and behaving in an ecologically sensible way to preserve life on our planet.

The statement of basic material. The article discusses the contribution of the core values of the ethics of responsibility as an ethics of the future in shaping environmental education. Environmental education, as part of modern education, is shown to be an important aspect in the formation of environmental consciousness, which means that all education should be environmental, with an ethics of responsibility creating new values for the preservation of human existence in the present and future.

Conclusions. Global environmental problems can only be solved systematically. Different eras have defined environmental knowledge in different ways, so it is necessary to know their philosophical foundations in order to outline their contribution to environmental education. The challenge, therefore, is to give this process a socially humanistic direction, for it is difficult to imagine addressing today's environmental problems without addressing the ethics of responsibility as an

Ключові слова: основні цінності, етика відповідальності, екологічне виховання, екологічні знання, екологічний гуманізм, екологічна криза, природа.

ethics of the future.

Keywords: core values, ethics of responsibility, environmental education, environmental knowledge, environmental humanism, environmental crisis, and nature.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Порушення рівноваги суспільства й природи супроводжується нерозумним підходом до біосфери, якісний стан якої впливає на здоров'я людини. Криза природи є очевидним проявом кризи людської свідомості, що призвело до руйнацій у довкіллі. “Коли час від часу в боротьбі за існування постає альтернатива: людина чи природа, перевагу, звичайно має перша; натомість природа – навіть якщо на її гідність зважають – має поступитися своєю гідністю вищій гідності людини. Або якщо ідея тієї чи тієї “вищої” справедливості заперечується, егоїзм виду завжди має перевагу – відповідно до законів самої природи, – і реалізація людської сили проти решти життєвого світу стає природним правом, що його обґрунтовує сама лише людська спроможність. У реальній практиці така ситуація була панівною за всіх часів, коли природа загалом видавалася непорушною і тому в кожному окремому випадку відкритою для бездумного використання її людиною” [8, с. 207]. Тож наразі ми підійшли до теперішньої ситуації, яка зобов'язує створити відповідну етику відповідальності як етику майбутнього. “Екологічна етика, або ж “нова етика відповідальності” виходить із права кожного на життя. В акті морального усвідомлення себе людиною в екологічній ситуації “вижити-жити” виникають передумови розглядання природи не як об'єкта виробничого відношення, а як носія абсолютної цінності життя” [5, с. 63-64].

З позиції комунікативної етики відповідальності досліджує співвідношення етики й екології, еволюцію екологічної кризи А. М. Єрмоленко в монографії “Соціальна етика та екологія”, де автор показує, що однією з найважливіших проблем за умов екологічної кризи постає криза моральних норм і цінностей: “...екологічна криза, яку ми переживаємо нині, є свідченням кризи моральної. Адже природне довкілля – це умова нашого життя у світі, а етика – це умова нашого людського життя у світі. А разом вони визначають життя людини загалом як універсальної істоти у Всесвіті” [7, с. 10]. В основі екологічної кризи лежить ставлення людини до природи, руйнуючи природу, людина знищує сама себе. “Проте це не тільки криза ставлення людини до природи. Це криза сучасної доби, сучасної цивілізації, криза всіх її інституцій і систем: політики, економіки, науки, виховання. Однак передусім – це морально-етична криза” [7, с. 15]. Тобто, екологічна криза являє собою не лише кризу, що відбувається у ставленні людини до природи, а насамперед кризу людини. Отже, відповідальність, яка породжена екологічним вихованням має впливати на визнання запитів практичного дискурсу про необхідні співвідношення між парадигмами збереження буття і прогресу.

Через глобальні екологічні питання актуальною постала важливість екологізації сучасної освіти і виховання, адже це одна із складових, які можуть вирішити екологічну кризу. Сучасна людина не звертає уваги на наслідки своєї діяльності, не несе відповідальності за свої вчинки і відчуває себе відірваною від світу природи. Тому першочергове завдання – це усвідомити сучасні реалії. Гуманність вимагає від людини вчинків, гідних її духовної сутності. Проблема гуманізму у світлі екологічної проблематики набуває нового змісту. Гуманізм, котрий визнає цінність кожної людини як особистості, її право на свободу, на

щастя, на життя в чистому природному середовищі, в результаті змінює антропоцентристські цінності на нові цінності етики майбутнього [1].

Мета статті: надати філософське осмислення еволюції екологічного знання, дати відповіді на вкрай важливі питання: куди прямує людська спільнота, яких ціннісних орієнтирів має дотримуватися, щоб уникнути численних небезпек. Сучасне суспільство не може вижити без етики розумного самозбереження. Прийдешнє людства залежить від того, чи виявить воно солідарну відповідальність за збереження життя на нашій планеті, а відтак актуальною постала важливість екологізації сучасної освіти і виховання на засадах етики відповідальності як етики майбутнього.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасне суспільство все більше уваги приділяє філософському осмисленню нових поглядів на екологічні проблеми. У результаті вивчення теоретичного матеріалу було досліджено роль основних цінностей етики майбутнього як етики відповідальності – за сучасне та прийдешнє. Основне запитання, яке постає це – роль основних цінностей у формуванні екологічної освіти і виховання. Ідейною основою яких стала концепція ноосфери В. Вернадського, принцип відповідальності і категорія збереження Г. Йонаса, концепція самоцінності органічної природи Ф. Герхардта, концепція комунікативної теорії, або етики дискурсу пропонує К.- О. Апель, Ю. Габермас, до відкритого громадського дискурсу щодо легітимації етичних норм звертається Т. Майер, питання гуманізації науково-технічного прогресу розглядає Г.-Й. Фогель, етика життя А. Швайцера, раціовіталізм Х. Ортеги-і-Гассета, принцип ековіталізму В. Гура.

Базуючись на ідеях українських науковців, роботи яких містять конкретні завдання щодо захисту природи, втілення екологічного знання в освіту і в практику, ціннісні орієнтації у новому світогляді сучасної особистості, зокрема це праці В. Андрущенка, О. Базалука, Г. Берегової, Т. Гардашук, В. Гура, А. Єрмоленка, М. Кисельова, В. Крисаченка, З. Самчука та інших. Однак ці питання до сьогодні продовжують бути предметом наукових досліджень. Це надає можливість усвідомити, що “Етика майбутнього” – етика застереження для нас, сьогоднішніх.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ще ніколи в людській історії людина не мала можливості самознищення всього свого виду, знищення всього життя. Звільнення сили атома примушує нас, можливо надовго, жити у світі, якому загрожує небезпека. Страх перед насильницьким свавіллям природи, що ми його, як нам здавалося, опанували через наші просто-таки чудесні можливості, знову постає перед нами. Такого страху людини перед самою собою, пов'язаного з радикальними наслідками глобальної, створеної людиною загрози самій собі, наші технічно некомпетентні попередники ніколи не мали. Нас охоплює сумнів, чи здатні наші можливості і наша мораль крокувати в ногу з незрівнянно ширшою технічною ходою. “Ми живемо в епоху планетарної відповідальності за світ, адже наше сьогодні – це доба “планетарної загрози світові”. Величина і далекосяжність відповідальності постійно скеровується величиною і далекосяжністю нашої руйнівної сили. Ми відповідальні тому, що ми можемо руйнувати. Нечуване збільшення предметів людської відповідальності загалом впливає і на наші етичні орієнтири. Колишні етики враховували лиш людські інтереси; натомість, скажімо, інтереси позалюдської природи, інтереси “цілісної біосфери” ігнорувалися. В жодній з попередніх етик обов'язок знати і передбачати не відігравав значної ролі” [6, с. 94-95]. Внаслідок значного негативного впливу на довкілля мінімальне завдання перед

відповідальною наукою полягає в питанні про примирення з довкіллям. І тому з'являється необхідність у кризовій ситуації сучасності дотримуватись принципу прогресу в єдності з імперативом збереження буття і гідності людини.

Основні цінності нової етики ставлення до світу чітко проглядаються в екологічних знаннях і цьому питанню присвячено наукові дослідження як українських, так і зарубіжних авторів, серед яких можна виділити різні наукові концепції. Єдиної погодженої думки щодо основних цінностей нової етики немає. Це пояснюється, з одного боку, складністю проблеми, а з другого – недостатньою розробленістю теоретичних основ етики майбутнього для екологічного виховання. У зв'язку з цим важливим аспектом є переосмислення концепту гуманізації науково-технічного прогресу, пов'язаного із висунутою ще Ф. Беконом ідеєю панування людини над природою за допомогою знання. Такий підхід набув подальшого розвитку в новоєвропейській ідеї раціональності, обговорення якої в новітній екології переймалася майже уся філософія.

Цей критерій набув свого продовження також наприкінці XIX століття, який показав наростання протиріччя між людиною й природою, що знайшло відображення у філософсько-екологічних знаннях Ф. Ніцше. Одна з його концепцій – воля до влади, яку він вважав основою життя. “Скрізь, де знаходив я живе, знаходив я волю до влади; ...Тільки там, де існує життя, єсть і воля; але це не воля до життя, але – так навчаю я тебе – воля до влади!” [11, с. 101-102]. Його філософсько-екологічні знання руйнують традиційні цінності й народжують нестандартні ідеї, тому не дивно, що розвиток людства можливий лише тоді, коли людина доб'ється влади над природою, а в результаті отримає владу над своїм життям. Він зазначав, що протистояння людини й природи відбулося внаслідок їх відокремлення і тому, що життя – це воля до влади [1].

Відчуження людини від природи досягає критичної межі у XX столітті. Екзистенціалізм пропонує своє бачення екологічного знання, де визнає цінність природи, але віддаляє її від людини, протиставляє людину й природу. А. Камю в художній формі показує протистояння природи й людини як ворожих один одному. Природа відчужена від внутрішнього світу людини, про що пише в “Міфі про Сізіфа” А. Камю: “Ми ... розуміємо, наскільки чужим і незалежним від нас виявляється навіть камінь; як сильно від нас відрікається природа і навіть самий звичний пейзаж. В основі любої краси лежить щось чуже людині... Вік первинної ворожості до нас світу вимірюється тисячоліттями... Світ став самим собою в своєму відчуженні” [9, с. 27]. Йдеться не просто про проблему відчуження, а про відчуття розриву, який А. Камю називав абсурдом. Екзистенціалізм виступає проти антропоцентризму з його лозунгом “Людина – цар природи”. Положення екзистенціалізму щодо природи містять новий аспект, тобто моральне ставлення людини до неї, коли природа головує у відносинах з людиною [1].

З позицій психоаналізу проблему взаємодії людини й природи досліджував З. Фройд. Завдячуючи його дослідженням виявилось, що однією з причин екологічної кризи є бажання людини володіти природою. Це бажання веде до екологічної кризи, тому що природа створила людину, а руйнуючи її, руйнується основа існування людини й суспільства. У відповідь на ці твердження З. Фройда Е. Фромм зауважував, що “на протязі останніх десятиліть західна культура була гордою і оптимістичною за те, що за допомогою розуму людина пізнавала саму себе і підкорювала природу. На даному етапі людина відчуває, що уже ідея завоювання природи на благо людства є не тільки мрія, а й реальність, але це визиває стурбованість, тому що винайшовши нові більш досконалі засоби для володіння природою, людина загубила з поля зору мету, котра одна тільки і

наповнює усі ці засоби змістом – саму людину. В результаті, людина сама потрапила в розставлені нею самою тенета. Маючи на меті завоювання природи, людина винаходить машини, рабом яких стає сама” [13, с. 12] – робить висновок Е. Фромм у роботі “Людина для себе” [1].

Вивчаючи сучасний розвиток суспільства, його модернізацію, економіку, політику, польський філософ З. Краснодембський намагається пояснити причини виникнення екологічної кризи у роботі “На постмодерністських роздоріжжях культури”. “Екологічна проблема – це одна з тих принципових проблем, що збуджує рефлексію. Вона виникла внаслідок того, що зникло розмежування між природою й суспільством. Ми усупільнили природу: вона перестала виконувати роль того, що оточує суспільство, й стала чимось внутрішньо суспільним, для нас природа вже перестала бути ворожим і диким простором, який треба підкорити й культивувати, вона уявляється нам рахітичним реліктом, в якому вірні опікуни мусять штучно підтримувати життя” [10, с. 106]. Одна з причин екологічної кризи пов’язана з розвитком цивілізації, тому зростає роль особистості у вирішенні екологічних питань. Дуже важливо, щоб екологічні знання містили уявлення про потребу, з одного боку, соціального й науково-технічного прогресу, всебічного та гармонійного розвитку людини, а з другого – нормального функціонування біосфери та покращання її стану. “...кордони прогресу розкрили, з однієї сторони, граничні можливості нашої планети, а з іншої – показали у новому світлі етичні проблеми сучасності, оскільки наші дії мають подолати можливе нанесення збитків майбутнім поколінням” [14, с. 149] – пише німецький філософ Р. Симон-Шаєфер.

Про необхідність ще раз не повернутися до небезпечної проблеми беконівського ідеалу попереджає Г. Йонас: “Небезпеку породжує експансія природничо-наукової, технічно-індустріальної цивілізації. Напевно, капіталістичній реалізації так званої беконівської програми (тобто прагнення використати знання для панування над природою, примусивши це панування сприяти поліпшенню людської долі) від початку бракувало раціональності та справедливості...” [8, с. 212]. З цього випливає, що наша відповідальність за природу, за суспільство зростатиме і справдити її ми можемо, якщо зросте передбачення наслідків наших дій.

Співвідношення глобальних проблем людства і способів їх вирішення трансформуються у проблему гуманізації особистості і світу. Побудова гуманістичного майбутнього можлива лише за умови чіткого знання глобальних проблем і прогресу, що був би спрямований на людські цінності. Як зазначав Г. Йонас, “...відбулося якісне підвищення ціннісного значення буття, визначивши граничну актуальність нашої відповідальності за нього” [14, с. 7]. Тому відповідальність за майбутнє, а відтак питання гуманістичного прогресу, матиме місце лише тоді, коли центральне місце займатиме становлення прогресу з огляду на екологічну гуманність [1].

Очевидно, що в теоретичному плані використання етичних настанов “...пов’язане з необхідністю надання морально-ціннісним орієнтаціям як масштабам діяльності характеристик достовірного знання, що означає досягнення їх єдності зі знанням дійсних реалій життєдіяльності людини і суспільства. Інакше кажучи, “основні цінності” належало б включити в процес пізнання, в якому б було досягнуто єдність знання про суще і належне” [3, с. 93]. Відповідно до цього пізнання, яке є активністю людського розуму і здатне отримувати науково вивірені етичні та інші знання, повинно пояснити норми морального належного, які необхідні сучасному суспільству, де відбуваються

якісні зміни глобального характеру. “Якісні зміни в суспільстві пов’язані насамперед зі зміною консенсусу щодо цінностей, з порушенням рівноваги в цьому аспекті. Для відтворення рівноваги необхідно переглянути діапазон (часто) та ієрархію (завжди) ціннісних пріоритетів під кутом зору їхньої відповідності новим смисловим критеріям та ідеалам, які слугують цільовими орієнтирами і життєдіяльними взірцями” [2, с. 61]. Під час розкриття цього питання важливо зрозуміти, що екологічне виховання передбачає високий рівень знань, який сприяв би формуванню екологічної свідомості, тобто усвідомленню екологічної цілісності природи, розумінню єдності людини та природи. Екологічні знання мають силу лише тоді, коли в результаті виховання стають екологічними переконаннями [1].

У майбутньому ми маємо високо цінувати і набувати того своєрідного вченого незнання, якого сьогодні потребує екологічна ситуація. Отже, сьогоднішнє прагнення запобігти екологічній катастрофі, – прагнення, що спирається на незнання, але незнання зовсім інше, ніж сократівське “я знаю, що нічого не знаю” – є надзвичайно сміливою ініціативою. Знати, що ми нічого не знаємо і вказувати на те, чого ми не знаємо – для цього сьогодні потрібен великий суспільний виклик знанню і волі. “Знання про те, що ми можемо отримати від дійсності, завжди поступається знанню про те, що ми мусили б мати, плануючи та конструюючи майбутнє. Водночас “проект катастрофи” ймовірніший, ніж “проект процвітання”. Суспільний прогрес недоступний безпосередньо, тож його неможливо спонукати та здійснити конструктивним проектом або планом. Але в усякому разі ми можемо сприяти йому, створивши необхідні умови “некатастрофічного” розвитку” [6, с. 99]. Тож загалом ми мусимо ставитись скептично до технологій, які забороняють отримувати досвід методом спроб і помилок. Звісно, не випадково, що гарячий протест проти маніпуляцій з мегатехнологічними системами призвів до використання ядерної енергії у цивільній та військовій сферах. Про те, як мало ми знаємо про підвищення шансів нашої адаптації через навчання на помилках, – свідчить наше вільне поведіння з людськими невдачами. Відтак, екологічна гуманність націлена на суспільство, яке дозволяє людині те, чого вона і без того не може уникнути: робити помилки, помилятися і своєчасно помічати помилки, коли ще залишається можливість їх виправити. Право робити помилки є основною передумовою гуманності. Кожне суспільство, яке не відкрите для співіснування різноманітних життєвих проектів, є негуманним.

Із поваги до “права людини” на помилку практично впливають “утримання від дії”, які подекуди також є вчинками: забороняються, насамперед в сфері великої техніки, усі “поверхові” заходи, які не пройшли достатніх “фаз спроб та помилок” чи з об’єктивних причин взагалі не можуть їх пройти. Застосування певного знання або певної технології має уможливлювати практичне надбання досвіду. Імітаційні процеси навчання (навчання, що спирається на чуттєвий досвід) навряд чи мусять мати перевагу перед інструктивними процесами. Рішенню, розподіленому у просторі й часі, здебільшого належить перевага перед “одноразовим”, централізованим та одночасним рішенням. Помилки повинні бути припустимі, проте вони не повинні заподіювати невідворотну та надто велику шкоду. Завжди має залишатися місце для можливості повернутися і виправити помилку у відповідний часовий термін.

Якщо це належить до сутності людей – збагачувати умови життя досвідом помилок, тоді людина має право на помилку, а відтак вона має обов’язок

виготовляти та зберігати багате на помилки довкілля; і якщо одна з людських переваг полягає в постійному русі спроб та помилок, в якому вона набуває певний досвід, то слід докласти зусиль для збереження цього руху, тобто збереження такого різновиду навчання. В освіті, зокрема у системі екологічного виховання та навчання можна було заснувати структури та методи, які використовували б продуктивність помилок.

Екологічне виховання – одна із складових розвитку особистості, а тому основні цінності нової етики майбутнього спрямовані на те, щоб виховати почуття особистої відповідальності за природу. У цьому контексті як складова екологічної освіти екологічне виховання формує життєво-ціннісні орієнтації сучасної людини. Під час розкриття цього питання важливо зрозуміти, що екологічне виховання передбачає високий рівень знань, який сприяв би формуванню екологічної свідомості, тобто усвідомленню екологічної цілісності природи, розумінню єдності людини та природи. “...така аргументація не піддає сумніву “гуманізм” цієї перспективи, а навпаки обґрунтовує свою позицію з перспективи роду, тобто з позиції екологічного гуманізму, який долає межі між природою та суспільством, так і між сучасністю і майбутнім...Оскільки розмаїття природи завжди відображає себе та опікується собою, людина повинна піклуватись про його збереження. Оскільки ж людина не може розвиватися та існувати у замкненому просторі з нерухомими часовими рамками, то вона з’єднана із сукупною природою на засадах партнерства” [6, с. 101]. При цьому важливо, щоб екологічне виховання сприяло формуванню відповідальності за стан природи перед майбутніми поколіннями, а тому спрямовувало людську діяльність на ліквідацію помилок, тобто негативних наслідків відношення до природи. Необхідно сформулювати у спеціаліста знання того, що робити, щоб не відбувалася руйнація природи, а таке прагматичне ставлення, яке ми бачимо на прикладах, відбувається тому, що в процесі освіти не виховували гуманне ставлення, відповідальність за природу. Що було помилковим. Потрібно навчити спеціаліста мати бажання знаходити засоби оновлення природи й показувати це в кожній конкретній дисципліні і саме на засадах основних цінностей етики відповідальності як етики майбутнього. “...екологічний імператив нової етики відповідальності не просто вимагає застережливого ставлення до природи, а трансформується в конкретне науково-теоретичне знання, яке поряд із збереженням засад людського життя орієнтує відповідальність людини і суспільства в цілому на реалізацію смисложиттєвих моральних орієнтирів, тобто на повнокровне існування людини в світі” [6, с. 253]. Тож, виходячи з наших екологічних реалій, можна констатувати, що актуальність етики відповідальності зумовлена значним розширенням сфери моральної регуляції, поширенням її основних цінностей на природне і штучне середовище життя людини, на ліквідацію помилок по відношенню до природи.

Відтак, етика відповідальності одна з перших серед сучасних етичних вчень стала своєчасно виправляти помилки. “Продовжуючи здійснювати в етиці “коперніканський переворот”, гуманістична етика як вчення про смисл життя трансформувалася до питань моральної необхідності, основу якої складають абсолютні об’єктивні загальнолюдські цінності. Віднайшовши людські смисли, тобто смисложиттєві орієнтації через цінності свободи, справедливості і солідарності як цінності гуманістичні, етика набуває здатності в методологічному відношенні несуперечливо розв’язати проблему співвідношення норми і факту, ідеалу і дійсності, майбутнього і сучасного” [4]. І насамперед актуалізує потребу в удосконаленні моральної і екологічної

культури.

Деталізація основних цінностей у світлі екологічної відповідальності дозволяє змістовно розглядати в етиці та реалістично вирішувати на практиці актуальні питання як сьогодення, так і майбутнього, здійснювати через таке розуміння специфіки буття сучасної людини, коли експлікована етичною відповідальністю абсолютна цінність життя надає специфічності змістовності кожній з основних цінностей, але особливо цінності свободи, справедливості, солідарності тощо. Пояснюється з позицій методології етики відповідальності цінність свободи, не втрачаючи при цьому пріоритетності, свою співвіднесеність із справедливістю базує на такій теоретичній підставі, коли досягнута планетарно гранична ситуація не ставить реалізацію смислу людського буття, тобто всіх його цінностей, в залежність відчуження від свободи, а орієнтує на розгортання моральних чеснот на підставі відповідальності, яка не може бути реалізована без цінності свободи. А втім, субстанційним моментом такої свободи в “етиці відповідальності” може бути не лише виключення насильства над природою, а, в першу чергу, “через прискорення розвитку науково-технічної цивілізації ідея свободи має стати орієнтиром звільнення від природних та соціальних тягарів” [14, с. 91]. Отже, свобода передбачає не тільки звільнення від залежності, від страху, але одночасно вона має змогу розвивати свої індивідуальні здібності, а також відповідально брати участь у формуванні ціннісних орієнтацій, прийнятті справедливих екологічно-значимих рішень. “Висловлюючи повагу до рівної гідності особистості, відповідально значуща цінність справедливості насамперед виходить із дієвої турботи кожного про забезпечення права на життя людини і всього, що існує на екологічно-розумних підставах” [3, с. 222]. Етика відповідальності передбачає ставлення до природи на рівні духовної субстанціональності, як ціннісної основи життєдіяльності, втілюючи у свої положення та вимоги все багатство досягнень основних цінностей. Етика відповідальності стає на захист екологічного гуманізму, та збереження відкритого до помилки довкілля як імператив етики майбутнього.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. “Життя на планеті Земля потребує посиленого захисту, оскільки воно дедалі стає все більш крихким і вразливим. Це значною мірою зумовлено протиріччям між розвитком технічного і соціального, яке в умовах техногенної цивілізації трансформувалось у фундаментальну проблему людства. У проявах соціальної дееволюції з усією очевидністю постає проблема неадекватності людини в користуванні набутками науково-технічного прогресу, що загрожує земному буттю” [12, с. 676]. Інтереси щодо захисту довкілля недостатньо “опрацьовувати” ізольовано від вирішення політичних, економічних, екологічних, освітніх проблем тощо. Політики мають бути чутливими і щодо переваг нової техніки, і щодо шкоди, яку вона заподіює. Мова йде не тільки про охорону довкілля, а й про захист людей та їхньої соціальності.

Встановлено, що назріла в сучасних умовах гармонізація відносин людини з природою можлива лише за умов засвоєння екологічного знання і розуміння людиною або суспільством своєї відповідальності за стан природи і за життя в цілому.

Покладений в основу методології сучасної етики відповідальності принцип спроб і помилок і відповідний йому пошук істинного децизійного знання “крок за кроком”, надав можливості теоретикам саме з цих позицій розглядати соціальну перспективу дня прийдешнього і майбутнього.

Сьогодення нашої країни наочно свідчить про те, що реформування

суспільства на гуманістичних засадах неможливе без формування у людей нових ідеалів. В першу чергу таке формування потрібно здійснювати у нашої молоді, якій не тільки належить майбутнє але й день сьогоднішній. Однак вся суть в тому й полягає, що без етики цінностей не можливі ні гуманістичні ідеали, ні їх здійснення [4].

Це підтверджує позицію, що завдяки формуванню життєво-ціннісних орієнтацій відбувається формування норм відповідального ставлення до природи. Оскільки засобом перевірки рівня екологічної свідомості є практична діяльність, а культура здійснення природоохоронних і ресурсозберігаючих заходів – це реалізація екологічних знань на практиці, то екологічній освіті слід надати пріоритетного значення.

Екологічне виховання як частина процесу формування життєво-ціннісних орієнтацій у ставленні до природи покликана збагатити світоглядні настанови особистості, сприяти розвитку більш широкого й поглибленого уявлення про єдність біосфери й людини.

Перспективи досліджень екологічного виховання полягатимуть в утвердженні чітких завдань щодо формування у молоді інтересу до постійного оновлення інтелектуального потенціалу, удосконалення практичних умінь, регулювання взаємин суспільства з природою і гармонійного вирішення екологічних питань.

Характеризуючи розвиток філософії екологічного знання від філософів Нового часу до ідей позитивізму було виокремлено головні риси цих періодів, при цьому в перспективі дослідження інші історичні етапи.

Недостатній ступінь вивченості зазначеного предметного поля зумовлює потребу у необхідності підпорядкувати технологічний прогрес настановам гуманістично зорієнтованої політики та зробити його підконтрольним вимозі моральної відповідальності етики майбутнього.

Список використаних джерел:

1. Анацька, НВ 2016, *Екологічна освіта: знання і життєво-ціннісні орієнтації сучасної людини*. Дисертація кандидата наук, Київ, *Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України*, 220 с.
2. *Вища освіта як фактор подолання ціннісного розколу в Україні 2015*, Монографія (рукопис), авт. кол.: Самчук, ЗФ (керівник), Андрущенко, ТВ, Баранівський, ВФ, Бульвінська, ОІ, Єгупов, МВ та інш., Київ, 2015, 377 с. Доступно: <<https://reposit.unisport.edu.ua/handle/787878787/3106>>. [12 Вересень 2022].
3. Гур, ВІ 1997, *Етическая концепция германской социал-демократии (историко-философский анализ: Бад-Годесберг, 1959 – Берлин, 1989)*. Монографія, Киев: *Центр социальных исследований им. В. Старосольского*, 256 с.
4. Гур, ВІ 2008, 'Формування гуманістичних ідеалів у молоді', Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: збірник наукових праць, № 5 (7). Доступно: <<http://ap.uu.edu.ua/article/494>>. [27 Вересень 2022].
5. Гур, ВІ, Свідло, ТМ, Анацька, НВ та ін. 2008, *Етика – вчення про смисл життя*. Навчально-методичний посібник, Київ: *НТУУ "КПІ"*, 80 с.
6. *Етика майбутнього 2003*, Збірник статей, ред. Т. Майєр і С. Міллер, пер. з нім., Київ: *Основні цінності*, 262 с.
7. Єрмоленко, АМ 2010, *Соціальна етика та екологія. Гідність людини – шанування природи*. Монографія, Київ: *Лібра*, 416 с.
8. Йонас, Г 2001, *Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації*, пер. з нім. Анатолій Єрмоленко, Володимир Єрмоленко, Київ: *Лібра*, 400 с.
9. Камю, А 2000, *Миф о Сизифе; Бунтующий человек*, пер. с фр. Скуратович, ОИ; худ. обл. Драко, МВ, Минск: *ООО "Попури"*, 544 с.
10. Краснодембський, З 2001, *На постмодерністських роздоріжжях культури*. Збірка есе, Київ: *Основи*, 194 с.

11. Ницше, Ф 1997, *По ту сторону добра и зла; Казус Вагнер; Антихрист; Эссе Номо*. Сборник, пер. с нем.; худ. обл. Драко, МВ, Минск: ООО "Попурри", 544 с.
12. Рябченко, ВІ 2015, *Вища школа України в загальноцивілізаційному контексті : соціально-філософський аналіз з позицій світоглядно-компетентнісного підходу*. Монографія, Київ: Фітосоціоцентр, 676 с.
13. Фромм, Э 2003, *Человек для себя*, Минск: "Харвест", 352 с.
14. Meyer, Th (ed) & Miller, S (ed) 1986, *Zukunftsethik und Industriegesellschaft*, München: Schweitzer, 169 s.

References:

1. Anatska, NV 2016, *Ekolohichna osvita: znannia i zhyttievo-tsinnisni oriientsatsii suchasnoi liudyny (Environmental education: knowledge and life-value orientations of modern man)*. Dysertatsiia kandydata nauk, Kyiv, *Instytut vyshchoi osvity Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy*, 220 s.
2. *Vyshcha osvita yak faktor podolannia tsinnisnoho rozkolu v Ukraini (Higher education as a factor in overcoming the value divide in Ukraine)* 2015, Monohrafiia (rukopys), avt. kol.: Samchuk, ZF (kerivnyk), Andrushchenko, TV, Baranivskiy, VF, Bulvinska, OI, Yehupov, MV ta insh., Kyiv, 2015, 377 s. Dostupno: <<https://reposit.uni-sport.edu.ua/handle/787878787/3106>>. [12 Veresen 2022].
3. Hur, VY 1997, *Etycheskaia kontseptsyia hermanskoi sotsyal-demokratyy (ystoryko-fylosofskiy analiz: Bad-Hodesberh, 1959 – Berlyn, 1989) (Ethical concept of German social democracy (historical and philosophical analysis: Bad Godesberg, 1959 - Berlin, 1989))*. Monohrafiia, Kyev: *Tsentr sotsyalnykh yssledovanyi um. V. Starosolskoho*, 256 s.
4. Hur, VI 2008, 'Formuvannia humanistychnykh idealiv u molodi (Formation of humanistic ideals in youth)', *Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymy potrebamy: zbirnyk naukovykh prats*, № 5 (7). Dostupno: <<http://ap.uu.edu.ua/article/494>>. [27 Veresen 2022].
5. Hur, VI, Svidlo, TM, Anatska, NV ta in. 2008, *Etyka – vchennia pro smysl zhyttia (Ethics - the doctrine of the meaning of life)*. Navchalno-metodychnyi posibnyk, Kyiv: NTUU "KPI", 80 s.
6. *Etyka maibutnoho (Ethics of the future)* 2003, Zbirnyk statei, red. T. Maiier i S. Miller, per. z nim., Kyiv: *Osnovni tsinnosti*, 262 s.
7. Iermolenko, AM 2010, *Sotsialna etyka ta ekolohiia. Hidnist liudyny – shanuvannia pryrody (Social ethics and ecology. Human dignity is respect for nature)*. Monohrafiia, Kyiv: *Libra*, 416 s.
8. Ionas, H 2001, *Pryntsyp vidpovidalnosti. U poshukakh etyky dlia tekhnolohichnoi tsyvilizatsii (The principle of responsibility. In search of ethics for a technological civilization)*, per. z nim. Anatolii Yermolenko, Volodymyr Yermolenko, Kyiv: *Libra*, 400 s.
10. Kamiu, A 2000, *Myf o Syzyfe; Buntuiushchyy chelovek (The Myth of Sisyphus; A rebellious man)*, per. s fr. Skuratovych, OY; khud. obl. Drako, MV, Mynsk: ООО "Popury", 544 s.
11. Krasnodembskyi, Z 2001, *Na postmodernistskykh rozdorizhzhikh kultury (At the postmodern crossroads of culture)*. Zbirka ese, Kyiv: *Osnovy*, 194 s.
12. Nytshe, F 1997, *Po tu storonu dobra y zla; Kazus Vahner; Antykhryst; Esse Nomo (Beyond Good and Evil; Case Wagner; Antichrist; Esse Homo. Collection)*. Sbornyk, per. s nem.; khud. obl. Drako, MV, Mynsk: ООО "Popurry", 544 s.
13. Riabchenko, VI 2015, *Vyshcha shkola Ukrainy v zahalnotsyvilizatsiinomu konteksti : sotsialno-fylosofskiy analiz z pozytsii svitohliadno-kompetentnisnoho pidkhodu (Higher school of Ukraine in the general civilizational context: socio-philosophical analysis from the standpoint of worldview and competence approach)*. Monohrafiia, Kyiv: *Fitosotsiotsentr*, 676 s.
14. Fromm, E 2003, *Chelovek dlia sebia (Man for himself)*, Minsk: "Kharvest", 352 s.
15. Meyer, Th (ed) & Miller, S (ed) 1986, *Zukunftsethik und Industriegesellschaft*, München: *Schweitzer*, 169 s.